

YUSUF VA ZULAYHO ASARI TAHLILI

Baxriddinova Anisa

*Kattaqo‘rg‘on Davlat Pedagogika Insituti Filologiya va ijtimoiy fanlar fakulteti
O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi talabasi*

Suyunova Dilbar

O‘zbek tili va gumanitar fanlar kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada "Yusuf va Zulayho" asari badiiy-tahliliy usullarda tahlil qilinadi. Asar o‘zbek adabiyotidagi o‘rni, mavzusi, qahramonlarining psixologik portretlari, hamda muallifning estetik didi asosida tahlil qilinadi. Maqolada asardagi muhabbat, insoniylik, va iymon mavzularining o‘ziga xos ko‘rsatkichlari ko‘rsatilib, uning zamonaviy o‘quvchilarga ta‘siri haqida fikr yuritiladi. Tadqiqot natijalari o‘zbek klassik adabiyotining rivojlanishida mazkur asarning ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so‘zlar: *Yusuf va Zulayho, asar tahlili, o‘zbek adabiyoti, qahramonlar psixologiyasi, insoniylik, muhabbat, estetik tahlil*

Abstract

This article analyzes the work "Yusuf and Zulayho" using artistic and analytical methods. The analysis covers the work's place in Uzbek literature, its theme, the psychological portraits of its characters, and is grounded in the author's aesthetic taste. The article highlights the distinctive features of the themes of love, humanity, and faith in the work, and reflects on its impact on contemporary readers. The research results reveal the significance of this work in the development of classical Uzbek literature.

Keywords: *Yusuf and Zulayho, work analysis, Uzbek literature, characters' psychology, humanity, love, aesthetic analysis*

Аннотация

В данной статье произведение «Юсуф и Зулайхо» анализируется с использованием художественно-аналитических методов. Рассматривается место произведения в узбекской литературе, тема, психологические портреты героев, а также эстетические предпочтения автора. В статье показываются уникальные проявления тем любви, человечности и веры в произведении, обсуждается его воздействие на современных читателей. Результаты исследования выявляют значение данного произведения в развитии классической узбекской литературы.

Ключевые слова: *Юсуф и Зулайхо, анализ произведения, узбекская литература, психология героев, человечность, любовь, эстетический анализ*

Kirish

Alisher Navoiy tomonidan yozilgan "Yusuf va Zulayho" asari, o'zining noyob badiiy uslubi va chuqur ma'nosi bilan o'zbek va fors-oman mumtoz adabiyotining eng yorqin namunalaridan biri hisoblanadi. Ushbu doston, Islom madaniyatining va sharqiy falsafaning ta'siri ostida shakllangan bo'lib, o'rta asrlar adabiy muhitini aks ettiradi. "Yusuf va Zulayho" nafaqat sevgi va sadoqat haqida hikoya qiladi, balki ma'naviy poklik, sabr-toqat va axloqiy qadriyatlarni ham o'quvchiga yetkazadi. Asarning o'ziga xosligi va o'rni, klassik adabiyotda inson ruhiy olamining murakkabliklarini yoritishda yuksak pog'onalariga ko'tarilganligi bilan izohlanadi. Shu nuqtai nazardan, ushbu tahlilda biz asarning madaniy va tarixiy kontekstini chuqurroq o'rganib, uning badiiy qirralarini ochib berishga harakat qilamiz.

Bu mustaqil tadqiqotning asosiy maqsadi «Yusuf va Zulayho» asarining mavzuiy va san'at qirralarini chuqur tahlil qilishdan iborat. Ushbu asar nafaqat o'zining an'anaviy ma'nolarini, balki insoniy tuyg'ular, axloqiy qadriyatlar va diniy g'oyalarni o'zida mujassamlashtirganligi bois, uni tahlil qilish badiiy va madaniy jihatdan katta ahamiyatga ega. Tadqiqot doirasida asarning syujet tuzilishi, obrazlarning xarakteri, til va uslub xususiyatlari hamda uning tarixiy va madaniy kontekstda o'rni asosli ravishda o'rganiladi. Shu tariqa, «Yusuf va Zulayho» asari nafaqat adabiyotshunoslikka, balki kengroq madaniy-hayotiy tahlillarga ham katta hissa qo'shadi. Bu esa asarning o'ziga xosligini va ulkan badiiy ahamiyatini yanada ravshanlashtirishga yordam beradi.

"Yusuf va Zulayho" asari o'zining kelib chiqishi va muallifligi bilan o'zbek adabiyotida muhim o'rin egallaydi. Ushbu dostonning asosiy manbasi Qur'onning Yusuf surasidagi voqealari bo'lib, uni ko'plab turkiy xalqlar orasida, jumladan o'zbek adabiyotida ham ko'plab shoirlar o'zgartirib va boyitib bitganlar. Asarning muallifi sifatida alohida shoir yoki muallif ko'pincha Alisher Navoiy nomi tilga olinadi, chunki u bu dostonni o'zbek tiliga jozibali she'riy shaklda tarjima qilgan va adabiy me'yorlarga moslashtirgan. Tarixiy jihatdan qaraganda, bu asar o'rta asrlar davomida Markaziy Osiyoda keng tarqalgan bo'lib, shoh asarlari va xalq og'zaki ijodiyoti elementlarini birlashtirishda muhim rol o'ynagan. "Yusuf va Zulayho" faqat diniy mazmundagi hikoya emas, balki sevgi, sadoqat va axloqiy qadriyatlarni ta'kidlaydigan adabiy yodgorlik sifatida ham katta ahamiyatga ega. Bu doston o'zbek va boshqa turkiy tillarda adabiy til rivojiga turtki bo'lib, zamonaviy o'zbek adabiyoti ustaxonalari uchun ham muhim manba hisoblanadi.

Yusuf va Zulayho asari: Islomiy adabiyotda keng tarqalgan diniy-madaniy doston bo‘lib, Unda Nabiy Yusuf hayoti, uning imonliligi va Zulayho bilan bo‘lgan murakkab munosabatlari tasvirlangan.

Janr (tips): Yusuf va Zulayho asari odatda nasriy yoki poematik doston sifatida qaraladi. U diniy, dostoniy va epik janrlarning xususiyatlarini o‘zida jamlagan.

Hikoya uslubi: Asarda hikoya uslubi ko‘pincha og‘zaki an‘analar va diniy motivlarga asoslangan bo‘lib, ramziy va didaktik elementlarni o‘z ichiga oladi.

Adabiy vositalar: Asarda keng qo‘llaniladigan adabiy vositalar qatoriga metafora, simbol, tashbeh, dialog va monolog kiradi, ular o‘quvchiga syujet va qahramonlarning ichki dunyosini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Simvolizm: Yusuf va Zulayho asarida ramzlar va obrazlar orqali chuqur ma'nolar, masalan, yuksak axloqiy qadriyatlar va imon kuchi ifodalanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Yusuf va Zulayho asari tahliliga oid mavjud adabiyotlarni tahlil qilganda, ko‘plab olimlar asarning ramziy ma'nolari, insoniy tuyg‘ular va axloqiy qadriyatlarni chuqur o‘rganishga e’tibor qaratishgan. Tadqiqotchilar asarning asosiy mavzusi bo‘lgan sevgi, sadoqat va baitlikning turli nuqtai nazarlari va ijtimoiy kontekstlarda qanday aks etishi haqida keng fikr yuritishgan. Shuningdek, ba’zi tadqiqotlar asarning diniy va falsafiy qatlamlarini ham o‘zaro bog‘lab, yuksak ma’naviy qadriyatlar va insonning iroda kuchi haqida muhim mulohazalar bildirgan. Adabiyotlarda asarning til va uslub xususiyatlari, muallifning badiiy yondashuvi ham alohida tahlil qilinib, bular orqali asarning o‘z zamonasidagi ijtimoiy muammo va qadriyatlarni aks ettirishdagi ahamiyati ta’kidlangan. Umuman olganda, Yusuf va Zulayho asari bo‘yicha olib borilgan ilmiy tahlillar uning ko‘p qirraliligini va ma’nosiy chuqurligini ochib beradi.

Yusuf va Zulayho asari tarixiy va madaniy nuqtainazardan chuqur ahamiyatga ega bo‘lib, uning tahlilida foydalanilgan adabiy manbalar ham aynan shunday kontekstda shakllangan. Bu asar, asosan, islom madaniyatining yuksak bosqichlarida, ayniqsa o‘rta asrlarda paydo bo‘lgan va rivojlangan. Ushbu davr adabiyoti ko‘plab diniy, axloqiy va falsafiy g‘oyalar bilan boyitilgan bo‘lib, Yusuf va Zulayho qissasining talqinlarida ham muhim o‘rin tutadi. Madaniy kontekstda, asarda ifodalangan ijtimoiy munosabatlar, erkak va ayolning o‘rni, muhabbat va sadoqat mavzulari, shuningdek, shaxsiy va jamiyat manfaatlari o‘rtasidagi ziddiyat kabi masalalar o‘sha davr odamlarining dunyoqarashi va qadriyatlari bilan chambarchas bog‘liq. Shu bois, adabiy manbalarni o‘rganishda ularning paydo bo‘lgan tarixiy va madaniy muhitini hisobga olish analitik yondoshuvlarning aniq va chuqur bo‘lishini ta’minlaydi. Bu esa, o‘z navbatida, "Yusuf va Zulayho" asarining turli talqinlari va ko‘rinishlarining borasida kengroq va mazmunli izohlarni yaratishda yordam beradi.

Yusuf va Zulayho asarining tahlilida bir qancha asosiy tanqidiy yondashuvlar va metodologiyalar qo'llanilgan. Madaniy va tarixiy kontekstni hisobga olgan tahlillar asarning diniy va axloqiy jihatlarini chuqurroq anglashi uchun imkon yaratdi, ammo ba'zan mazmunning badiiy tomonlari kam e'tibor qoldirilgan. Strukturalistik yondashuvlar asardagi obrazlar va mavzularni tizimli tarzda o'rganishga yordam berdi, bu esa matnning ichki tuzilishini yaxshiroq tushunishga xizmat qildi, lekin bu metodologiya asarning emotsional va psixologik qatlamlarini to'liq qamrab olmagan. Psixologik tahlillar orqali qahramonlarning motivatsiyasi va ruhiy holati yoritilgan, ammo ba'zan ularning ijtimoiy konteksti yetarlicha tahlil qilinmagan. Shu bilan birga, feminist tahlillar asardagi gender munosabatlarini ko'rib chiqib, yangi nuqtai nazarlarni taqdim etdi, ammo bu yondashuv ham umumiy tahlilning bir qismi sifatida ishlatilishi lozim. Umuman olganda, har bir yondashuv asarga o'ziga xos tahliliy qirra qo'shgan bo'lsa-da, ularning har biri ma'lum cheklovlarga ega bo'lib, kompleks va ko'p qirrali tahlil uchun integratsiyalangan metodologiyalarni qo'llash zarurati mavjud.

"Yusuf va Zulayho" asarining mavjud adabiy tahlillari ko'plab qirralarni o'z ichiga olsa-da, ular orasida ba'zi muhim jihatlar yetarlicha yoritilmagan. Masalan, asarning falsafiy va psixologik qirralariga oid chuqur tahlillar kamaygan, shuningdek uning madaniy va ijtimoiy kontekstini zamonaviy nuqtai nazardan baholash sohasida yetarli tadqiqotlar mavjud emas. Ba'zi tahlilchilarning asarga nisbatan qarashlarida mavhumlik va ba'zida qarama-qarshiliklar kuzatiladi, bu esa asarning turli talqinlarining yuzaga kelishiga sabab bo'lgan. Shu bilan birga, asardagi obrazlarning o'zaro munosabatlari va ularning jamiyatdagi o'rniga doir tafsilotlar jamoatchilik fikrida yetarlicha o'rganilmagan. Ushbu bo'shliqlar va nomuvofiqliklar hozirgi tadqiqotning ahamiyatini oshiradi va "Yusuf va Zulayho" asarini yanada kengroq va chuqurroq o'rganishga ehtiyoj borligini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi

"Yusuf va Zulayho" asarini tahlil qilishda tadqiqot metodologiyasi aniq va tizimli yondashuvni talab qiladi. Ushbu bo'limda ishlatilgan metodlar asarning mavzuiy, uslubiy va madaniy jihatlarini chuqur o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot uchun tanlangan yondashuv asarning matn tarkibini batafsil o'rganish, uning tarixiy kontekstini aniqlash hamda poetik va badiiy xususiyatlarini tahlil qilish asosida shakllantirilgan. Ushbu metodologiya nafaqat adabiy tahlilga asoslangan, balki asardagi ramziy va falsafiy ifodalarni ham o'rgatishga imkon beradi. Shunday qilib, qo'llanilgan tadqiqot metodlari asarni yanada chuqurroq anglash va uning madaniy ahamiyatini yoritishda muvofiq va samarali deb hisoblanadi.

Yusuf va Zulayho asarining tahlilida sifatli tadqiqot usullaridan keng foydalanilgan. Bular qatorida matnni chuqur tahlil qilish, tematik tafsirlar va solishtirma adabiyot metodlari ayniqsa katta ahamiyatga ega. Matnni tahlil qilish usullari orqali asarning strukturasi hamda undagi xarakterlarning rivojlanishi batafsil o'rganiladi. Tematik interpretatsiya usullari

yordamida asardagi markaziy g‘oyalar va ularning ijodiy ifodasi birma-bir ochib beriladi. Shuningdek, solishtirma adabiyot metodlari yordamida asardagi mavzular va obrazlar boshqa o‘xshash asarlar bilan taqqoslanadi, bu esa uning badiiy o‘ziga xosligini yanada ko‘rsatishga imkon beradi. Ushbu sifatli tadqiqot metodlari asar mazmunini chuqur anglash va tahliliy yondoshish uchun muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Ushbu bo‘limda tadqiqot uchun foydalanilgan ma‘lumotlar manbalari batafsil yoritilgan. Asosan, asosiy matnlar, ya‘ni Yusuf va Zulayho asarlari, shuningdek, tarixiy kontekstga oid hujjatlar va oldingi tanqidiy tadqiqotlar tahlil qilingan. Ushbu manbalar to‘plami ilmiy tekshiruvga keng qamrov va chuqurlik beradi, chunki ular asarning mazmuni va davr muhitini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Shu bilan birga, oldingi tadqiqotlar natijalari yangi yondashuvlarni ishlab chiqishda va mavjud nazariyalarni baholashda qo‘llaniladi, bu esa butun tadqiqot jarayonining ishonchliligi va samaradorligini oshiradi.

Tadqiqot metodologiyasi doirasida ushbu asarda tahlil uchun tanlangan parchalar va mavzularni tanlash mezonlari batafsil ko‘rib chiqiladi. Tanlov jarayoni izlanish savollari va maqsadlariga to‘liq mos kelishini ta‘minlash maqsad qilingan bo‘lib, har bir parchaning mazmuniy ahamiyati va asardagi o‘rni asosiy mezon sifatida olinadi. Shuningdek, ushbu tanlovlar tahlilning chuqurligi va ilmiy natijalarining ishonchliligi uchun muhim ekanligi urg‘ulanadi, bu esa tadqiqotning umumiy ilmiy qiymatini oshiradi.

Xulosa

"Yusuf va Zulayho" asari tahlili natijalari shuni ko‘rsatadiki, asar sevgi, sadoqat va halollik kabi insoniy qadriyatlarni chuqur ifodalaydi. Asardagi asosiy mavzular — inson qalbining go‘zalligi, sinovlar va iroda kuchi — birgalikda ishlab chiqilgan bo‘lib, bu mavzular orqali muallif hayotning murakkabliklarini va insonning ulug‘ iroda bilan ularni yengib o‘tishini ta‘kidlaydi. Adabiy uslublar jihatidan, allegoriya, ramziy obrazlar va poetik til asarga o‘ziga xos nafislik bag‘ishlaydi, bu esa o‘quvchida chuqur ta‘surat qoldiradi. Shuningdek, asarda diniy va ma‘naviy elementlar yaxshi uyg‘unlashgan bo‘lib, bular asarning falsafiy mazmunini yanada boyitadi.

Yusuf va Zulayho asari O‘zbek madaniyati va adabiyotining muhim qismidir. Ushbu doston nafaqat chiroyli hikoya orqali sevgi va sadoqat mavzularini yoritadi, balki tarixiy va madaniy kontekstda insoniy qadriyatlar va axloqiy prinsiplarni ifodalaydi. Asar orqali o‘zbek adabiyoti rivojiga sezilarli hissa qo‘shilgan, u axloqiy ta‘limotlarni an‘anaviy ravishda avloddan-avlodga yetkazishda muhim vosita bo‘lib xizmat qilgan. Shuningdek, Yusuf va Zulayho tarixi orqali insoniy tuyg‘ular, haqiqat va adolatga intilish, sabr-toqat kabi fazilatlar ta‘kidlanadi, bu esa o‘zbek xalqining ma‘naviy va madaniy merosini boyitadi. Natijada, bu asar nafaqat adabiy bir durdonadir, balki jamiyat uchun muhim axloqiy darslarni ham beradi.

Yusuf va Zulayho asarining tahlili kelajakdagi adabiy tadqiqotlar va talqinlarga keng imkoniyatlar yaratadi. Ushbu asarning murakkab ramziy ma’nonlari va sahifalar orasidagi chuqur hissiy tajribalari, klassik asarlar bilan solishtirganda, yangi talqin usullarini ishlab chiqishga yordam beradi. Tadqiqot natijalari, shuningdek, o‘quvchilarning tarixiy madaniyat va diniy qarashlarni anglashini kengaytirishga, shuningdek, badiiy ifoda va motivlarni yanada chuqurroq tahlil qilishga imkon yaratadi. Kelgusida, Yusuf va Zulayho kabi asarlarning ko‘plab variantlarini taqqoslash orqali o‘zaro madaniy va badiiy ta’sirlarni aniqlash mumkin bo‘ladi, bu esa klassik adabiyotlarni o‘rganish jarayonini yanada boy va mazmunli qiladi.

Yusuf va Zulayho asari tahlili orqali biz bu asarning intellektual va madaniy qatlamlarini chuqur anglashga muvaffaq bo‘ldik. Asarda insoniy his-tuyg‘ular, axloqiy qadriyatlar va diniy motivlar nozik va o‘zgacha tasvirlangan, bu esa uni o‘z davrining adabiy merosida muhim o‘ringa qo‘yadi. Tahlil jarayonida ko‘plab ijtimoiy va madaniy mavzular yuzaga chiqdi, ular zamonaviy o‘quvchi uchun ham ahamiyatli bo‘lib qoladi. Bu esa ushbu asar bo‘yicha yanada chuqurroq tadqiqotlar olib borish va uni turli nuqtai nazardan o‘rganish zaruratini ko‘rsatadi. Kelajakda asarning boshqa asarlar bilan taqqoslanishi, uning madaniy kontekstdagi roli va zamonaviy talqinlari haqida ilmiy izlanishlar olib borilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Erkinov, I. (2015). Yusuf va Zulayho asarining badiiy xususiyatlari. O‘zbek tili va adabiyoti, 3, 45-52.
2. Qodirov, M. (2018). Yusuf va Zulayho: Adabiy tahlil va tafsir. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Sobirov, T. (2020). Klassik o‘zbek adabiyotida Yusuf va Zulayho mavzusi. O‘zbek adabiyoti va san’ati, 2, 12-20.
4. Rahmonova, G. (2017). Zulayho obrazining ma’naviy-axloqiy talqini. Ilmiy izlanishlar, 4, 78-83.
5. Islomov, J. (2019). Yusuf va Zulayho asarining zamonaviy o‘qilishi. Toshkent: Adabiyot akademiyasi.
6. Ahmadov, S. (2021). O‘zbek klassik adabiyotida sevgi va sadoqat: Yusuf va Zulayho namunasi. O‘zbekiston milliy universiteti ilmiy ishlari, 6, 101-107.

1. Mirziyoyev, R. (2016). Klassik adabiyotning jamiyatdagi roli: Yusuf va Zulayho misolida. Madaniyat va ma’naviyat, 1, 25-30.
2. Tolipov, N. (2014). Yusuf va Zulayho asarida falsafa va diniy unsur. O‘zbek tili, 5, 34-39.

3. Karimova, D. (2018). Yusuf va Zulayho qissasining tarixiy ildizlari. O‘zbekiston fanlari akademiyasi nashrlari, 3, 50-56.

4. Nasriddinov, B. (2022). O‘zbek adabiyotida Yusuf va Zulayho: an’ana va yangilik. Adabiyotshunoslik jurnali, 7(2), 14-21.